

Vos op drooggevalle oever van het Quackjeswater, 8 oktober 2018.

Foto: Emily de Mare

De moerasgamander op Voorne

Soortbeschrijving

In de Duinen van Voorne komt een zeer zeldzame plant voor de moerasgamander (*Teucrium scordium*). De moerasgamander (*Teucrium scordium*) is een kruipende, overblijvende plant die behoort tot de lipbloemenfamilie (Labiatae). De plant wordt 15-45 cm hoog, heeft een kantige, behaarde stengel en vormt uitlopers. De zittende, zacht behaarde bladeren zijn langwerpig tot lancetvormig met een grof gekarteld-gezaagde rand. De onderste bladeren hebben een afgeronde voet en de bovenste een wigvormig versmalde voet. Stuk gewreven bladeren ruiken naar knoflook. De moerasgamander bloeit van juli tot september met licht paarsrode, 0,7-1 cm lange bloemen, die alleen in de oksels van de bladeren of in armbloemige schijnkransen staan. De kelk is vijftandig. De bovenlip van de bloemkroon is diep ingesneden en de slippen liggen tegen de drieslippige onderlip aan, waardoor het lijkt of de bloemkroon vijfspletig is. De bloem heeft vier meeldraden. De schutbladen zijn meestal langer dan de bloemen. De vrucht is een vierdelige splitvrucht.

Ecologie en verspreiding

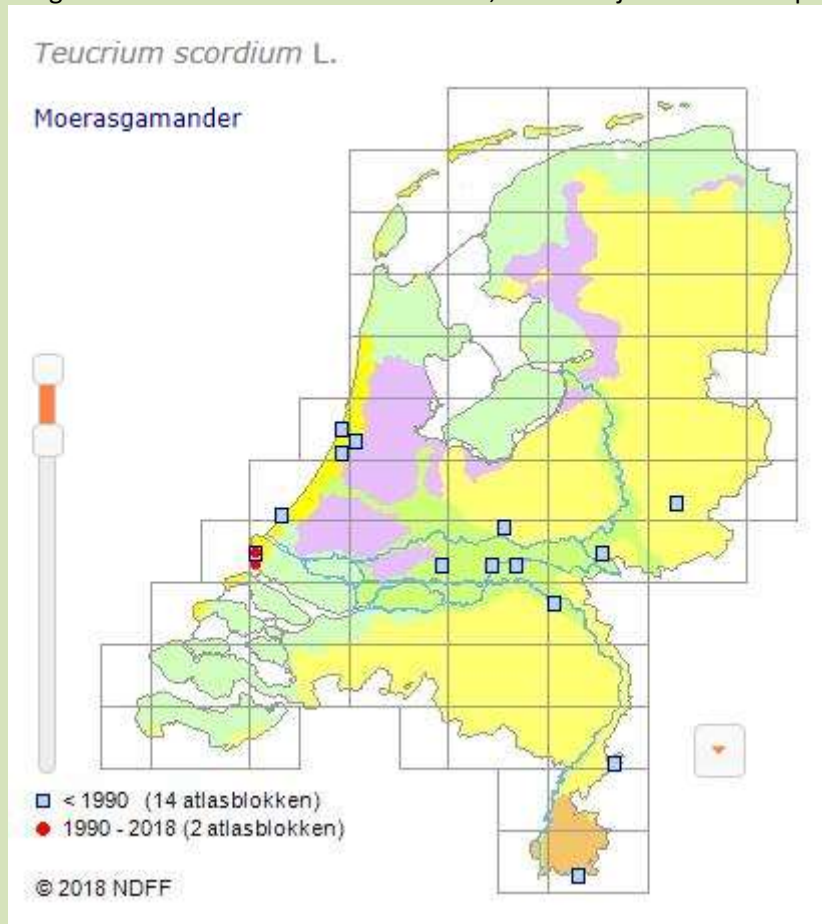
De moerasgamander staat op zonnige, vochtige tot periodiek natte of overstromde, matig voedselrijke, humeuze, zwak zure, maar veelal basische en kalkrijke zand-, klei-, of leemgronden. De licht zouttolerante soort groeide en groeit op open, soms licht beschaduwde plaatsen in de duinen en in moerassige graslanden in het rivierengebied, die 's winters en in het voorjaar onder water staan en zomers droogvallen maar niet te sterk uitdrogen. Vegetatieve vermeerdering door uitlopers is van grote betekenis, in de herfst worden deze uitlopers normaal door slib en/of water bedekt en zo kan de plant maandenlang onder overstromde omstandigheden vegeteren en botten de uitlopers het volgende voorjaar uit. Bij natte zomers neemt het aantal planten toe, maar in droge zomers nemen ze af aangezien uitdroging zeer slecht verdragen wordt. Alleen bij sterke waterstandswisselingen kan zij de concurrentie met andere planten aan.

De moerasgamander kwam vroeger op meerdere plaatsen in Nederland voor maar komt nu alleen nog op Voorne voor.

Trend

Omdat de moerasgamander zo'n zeldzame plant is, is het van belang dat de populatie ontwikkeling van deze soort gemonitord wordt. De plantenwerkgroep telt daarom elk jaar de aantallen en legt de coördinaten van de groeiplaatsen vast.

Voor 1990 kwam de moerasgamander in grote aantallen voor in de gehele Gamandervallei met als grootste aantal 2900 in 1996. Daarna is het aantal plotseling afgenomen naar 35, en wordt de moerasgamander alleen nog maar aangetroffen rond de poel. Hierna is het aantal weer voorzichtig toegenomen naar maximaal 450 in 2004, in 2018 zijn er 200 exemplaren geteld.

In 2010 is er door Plantenwerkgroep lid Hennie van Herk een tweede groeiplaats gevonden in de Gantianenvallei, hier zijn maximaal 429 exemplaren aangetroffen in 2015, in 2018 zijn er hier 234 geteld. De aantallen fluctueren sterk per jaar afhankelijk van de grondwaterstand in winter, voorjaar en zomer.

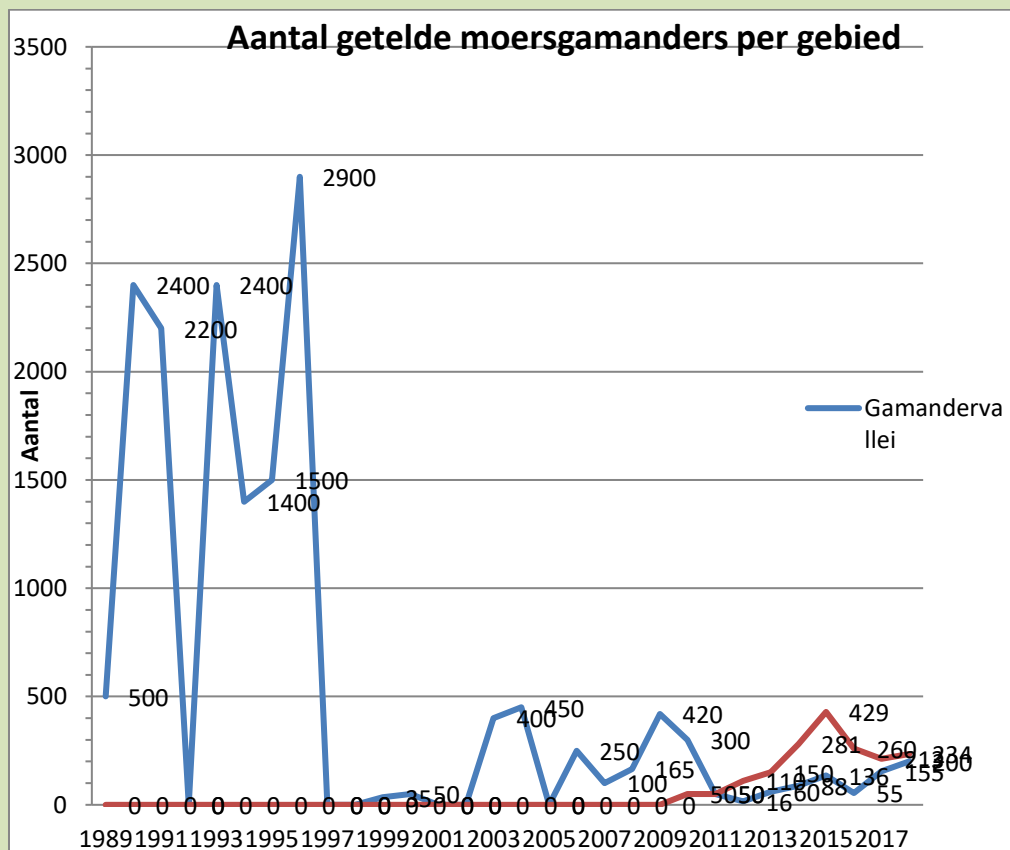
De vraag is, wat de oorzaak is geweest van de sterke achteruitgang van het aantal moerasgamanders?

Komt dit door een verandering in beheer in die periode, of werd dit veroorzaakt door droge jaren in combinatie met het opdrijven van soorten zoals grote kattenstaart en grote wederik, mede veroorzaakt door een verhoogde stikstofdepositie, waardoor de moerasgamander weg geconcurrereerd werd. Momenteel wordt de moerasgamander alleen nog aangetroffen rond de poel in de Gamandervallei. Wellicht heeft het feit dat hier vaak vee komt om te drinken, hier iets mee te maken. De grond wordt opgehouden doordat het vee de vegetatie vertrapt en de grond lokaal opentrap met hun hoeven. De moerasgamanders in de Gantianenvallei zijn daar verschenen nadat het terrein diep geplagd is. Hierdoor is een open groeiplaats gecreëerd, en door het plaggen is het maaiveldniveau verlaagd waardoor het terrein 's winters en in het voorjaar langdurig blank komt te staan.

Beheersmaatregelen voor het herstel van de populatie

Wil de moerasgamander zich kunnen handhaven dan moet aan de volgende voorwaarden worden voldaan.

- Het terrein moet 's winters en in het voorjaar langdurig blank staan en zomers niet te veel uitdrogen.
- De vegetatie moet voldoende open zijn, dus niet te veel concurrentie van andere soorten.

* In de jaren met aantal 0 is er niet geteld.

Aan de grondwaterstand kan niet veel gedaan worden, die is afhankelijk van of het een droog of een nat jaar is.

Aan het feit dat de vegetatie voldoende open moet zijn kan wel wat worden gedaan. We hebben al gezien dat de moerasgamander zich handhaaft rond de poel in de Gamandervallei waar de vegetatie opgehouden wordt door de hoeven van vee dat daar komt drinken. In de Gentianenvallei is de moerasgamander verschenen nadat deze vallei door diep plaggen kaal is gemaakt. Dus het ligt voor de hand om in de Gamandervallei te gaan experimenteren met plaggen op de plekken waar nu geen gamanders voorkomen, maar die wel aansluiten op de plekken waar wel gamanders voorkomen, zodat de geplagde stukken vanuit de bestaande groeiplaatsen opnieuw kunnen worden gekoloniseerd.

Cees Sipkes heeft in het artikel "Moerasgamander op Voorne en het beheer van de groeiplaatsen" (De Levende Natuur 86 / 1985) hier het volgende over gezegd;

OP ÉÉN PLEK OVERTROF DE GROEI ALLE VERWACHTINGEN (FIG. 3); DAAR WAREN IN 1982 ZODEN GESTOKEN, ZODAT EEN VOLKOMEN KALE PLEK VAN OMSTREEKS 1^{M2} ONTSTOND. DEZE PLEK WAS GEHEEL VOLGEGROEID, ZONDER CONCURRENTIE VAN BETEKENIS VAN ANDERE SOORTEN. DE DOOR OBERDORFER ALS BELANGRIJKE FACTOR GENOEMDE VERSTORING WAS DAAR EFFECTIEF GEBLEKEN.

Op plekken waar de moerasgamander nog wel voorkomt, maar weg geconcentreerd dreigt te worden kan door vroeg te maaien met hoog afgestelde messen het tij gekeerd worden. Cees Sipkes zegt hier het volgende over;

BEGIN AUGUSTUS 1984 ZAG IK, DAT ER OP TAL VAN PLEKKEN IN DE VALLEI WEL VEEL GAMANDER GROEIDE, MAAR DAT DE PLANTEN OVERGROEID DREIGDEN TE WORDEN DOOR DE WEDERIK. IK HEB TOEN AANGERADEN DE PLEKKEN MET MOERASGAMANDER VROEGER DAN ANDERS, NU IN AUGUSTUS, TE MAAIEN, MAAR DAN DE MESSENBALK VAN DE MACHINE WAT HOGER DAN NORMAAL AF TE STELLEN, ZODAT DE WEDERIK AFGEMAAID ZOU WORDEN EN DE GAMANDER GESPAARD DIT ADVIES IS OPGEVOLGD EN HET RESULTAAT WAS GOED. DE GAMANDER LAG WEL WAT PLAT, MAAR HERSTELDE ZICH DANK ZIJ HET WARME EN DROGE WEER IN AUGUSTUS; AAN HET EINDE VAN DIE MAAND WAS ER EEN RIJKE BLOEI.

De plantenwerkgroep stelt voor om samen met de beheerder van het Zuid-Hollands Landschap een experiment te starten met het plaggen, zoals boven omschreven.

Bronnen:

- FLORON Verspreidingsatlas
- Wikipedia
- Moerasgamander op Voorne en het beheer van de groeiplaatsen (Cees Sipkes, De Levende Natuur 86 / 1985)
- Waarnemingen aan *Teucrium scordium* L. in het duingebied van Voorne D. van der Laan en W. Smant (Biologisch Station 'Weevers' Duin', Oostvoorne) Gorteria 1985
- Inventarisaties Moersgamander Plantenwerkgroep KNNV afdeling Voorne